

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: ОБРАЗ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ ТА
ЛІТЕРАТУРІ

Виконав: студентки навчальної групи ІСТ 21-1
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Дика С. О.

(прізвище та ініціали)

Керівник д. іст. наук, доцент Морозов О. В.

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент Василенко В.О.

доктор історичних наук,

професор, професор кафедри історії

та політичної теорії

НТУ «Дніпровська політехніка»

(місце роботи, посада, науковий ступінь,

вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Дика С. О. Образ середньовічної жінки у поезії та літературі. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. 53 с.

Дана кваліфікаційна робота присвячена аналізу художнього образу жінки в європейській поезії Середньовіччя. У центрі дослідження — розкриття соціального статусу жінки у тогочасному суспільстві, її культурної ролі, а також жанрових особливостей середньовічної поетичної традиції. Проаналізовано специфіку жіночого образу в межах куртуазної літератури та поезії трубадурів, а також представлено критичне осмислення реалістичних і сатиричних портретів жінки, які відображають соціальні трансформації епохи.

У першому розділі досліджено історико-культурний контекст формування уявлень про жінку в Середньовіччі, акцентовано на релігійних, правових та соціальних факторах, що впливали на її образ у літературі. Другий розділ зосереджено на типології жіночих персонажів, від ідеалізованої Прекрасної Дами — до сатиричних і маргінальних образів, що репрезентують критику гендерних стереотипів.

Робота ґрунтується на аналізі поетичних текстів з різних європейських традицій — французької, іспанської, італійської, німецької та англійської. Вивчаються жанри куртуазної лірики, фаблію, релігійної поезії. На основі цього розглянуто естетичні, моральні та соціальні концепції, що втілювались у поетичному зображенні жінки.

Результати дослідження дозволяють глибше зрозуміти роль гендерних уявлень у культурній свідомості Середньовіччя та механізми їх художньої репрезентації у поетичних жанрах епохи.

Ключові слова: середньовічна поезія, образ жінки, Прекрасна Дама, куртуазна література, сатиричний образ, європейська культура, гендер, фаблію.

ANNOTATION

Dika S. O. The Image of the Medieval Woman in Poetry. Bachelor's qualification thesis submitted for the degree of Bachelor in specialty 032 "History and Archaeology". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. 53 p.

This bachelor's thesis is devoted to the analysis of the artistic image of women in European medieval poetry. The research focuses on the social status of women in medieval society, their cultural role, and the genre characteristics of the poetic tradition of the Middle Ages. It examines the specifics of the female image within courtly literature and troubadour poetry, and offers a critical interpretation of realistic and satirical portrayals of women reflecting the social transformations of the era.

The first chapter explores the historical and cultural context of medieval perceptions of women, emphasizing religious, legal, and social factors that influenced their representation in literature. The second chapter is devoted to the typology of female characters, ranging from the idealized figure of the "Fair Lady" to satirical and marginal images representing criticism of gender stereotypes.

The study is based on the analysis of poetic texts from various European traditions — French, Spanish, Italian, German, and English. It covers genres such as courtly lyric, fabliaux, and religious poetry. The work examines the aesthetic, moral, and social concepts embodied in the poetic portrayal of women.

The results of this research provide a deeper understanding of how gender ideas were formed in the cultural consciousness of the Middle Ages and how they were artistically represented in the poetic genres of that period.

Keywords: medieval poetry, image of woman, Fair Lady, courtly literature, satirical image, European culture, gender, fabliau.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ОБРАЗ ЖІНКИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ПОЕЗІЇ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ.....	10
1.1. Соціальний статус і роль жінки у середньовічному суспільстві.....	10
1.2. Літературні традиції та жанри середньовічної поезії.....	17
Висновок до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ II. ТИПОЛОГІЯ ОБРАЗІВ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ ТА ЛІТЕРАТУРІ.....	26
2.1. Образ ідеальної дами в куртуазній літературі.....	26
2.2. Реалістичні та сатиричні образи жінок.....	35
Висновок до розділу 2.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Тема образу жінки в середньовічній поезії є надзвичайно актуальною в сучасних наукових дослідженнях, оскільки вона дозволяє дослідити не лише естетичні та літературні аспекти середньовічної культури, але й соціальні, релігійні та культурні уявлення про роль жінки в суспільстві того часу. Середньовічна поезія, зокрема куртуазна лірика, відображає важливі соціальні процеси і уявлення про гендер, владу, кохання і мораль, що мали велике значення для формування середньовічного світогляду. Вивчення цього образу дає змогу краще зрозуміти соціальні структури, ідеологічні домінанти, а також взаємини між статями в середньовічному суспільстві.

Однією з головних причин актуальності цієї теми є те, що середньовічна поезія була важливим каналом для формування і трансляції соціальних уявлень про жіночу роль у суспільстві. Ідеалізований образ Прекрасної Дами, який відображався в куртуазній поезії, ставав моделлю для наслідування в середовищі лицарів і аристократії, в той час як реалістичні та сатиричні образи жінок пропонували більш критичний погляд на соціальне становище жінок того часу. Розуміння цих образів дозволяє вивчити, як суспільство сприймало роль жінки та які соціальні стереотипи існували щодо її поведінки, моральності та соціального статусу.

Середньовічна поезія тісно переплітається з релігійними і філософськими уявленнями, які визначали роль жінки в суспільстві. Відповідно до християнської теології, жінка часто сприймалась як символ гріховної спокуси або як втілення моральної чистоти та духовної висоти. Образ Прекрасної Дами в куртуазній поезії був свого роду реакцією на ці релігійні уявлення, оскільки він поєднував духовні та фізичні ідеали жіночої краси та моральності. Вивчення цього образу дозволяє глибше зрозуміти, як релігійні концепти впливали на літературні форми і гендерні уявлення того часу. Актуальність дослідження образу жінки в середньовічній поезії також пов'язана з тим, що цей образ зазнав значних змін у різні періоди середньовіччя. У ранньому середньовіччі жінка

часто виступала в якості підкореної і пасивної фігури, в той час як в куртуазній поезії XII–XIII століть вона стає втіленням високих моральних і етичних ідеалів, а образ Прекрасної Дами стає символом шляхетної любові. Це дозволяє досліджувати, як еволюціонували уявлення про жінок в суспільстві та як вони відповідали змінам у соціальних, політичних і культурних процесах того часу.

Об'єкт дослідження: соціальні та культурологічні фактори, що впливали на формування поетичного образу жінки середньовіччя.

Предмет дослідження: образ жінки середньовіччя в поезії та літературі.

Методи дослідження: У дослідженні застосовано аналіз літературних, поетичних і історичних джерел для реконструкції уявлень про жінку в середньовічному суспільстві. Використано міждисциплінарний підхід, що охоплює методи історії, літературознавства, культурології, соціології, релігієзнавства та гендерних студій.

Застосовано історико-генетичний метод — для простеження еволюції жіночого образу; історико-порівняльний — для зіставлення варіацій образу в різних культурах; історико-системний — для аналізу жіночого образу в контексті середньовічної культурної системи. Трансдисциплінарний підхід забезпечує цілісне бачення досліджуваної проблеми.

Метою дослідження є історична еволюція поетичної та літературної творчості присвячена образу жінки середньовіччя.

Завдання:

1. Охарактеризувати соціальний статус жінки у середньовічному суспільстві, зокрема вплив християнської доктрини, феодального устрою та станової ієрархії на формування ролі жінки в родині, церкві та культурі.
2. Дослідити жанрово-стильове розмаїття середньовічної поезії, зокрема релігійну лірику, куртуазну поезію, фаблію, народну поезію, та визначити місце жіночого образу в кожному з цих жанрів.
3. Проаналізувати образ ідеалізованої жінки у куртуазній поезії, зокрема риси «дами серця», взаємозв'язок між лицарською службою і любовним культом, символіку жіночого образу як духовного і морального ідеалу.

4. Розглянути сатиричні та реалістичні образи жінок у середньовічній поезії, що відображають побутові, моральні, соціальні суперечності, у тому числі через комізм, іронію, алегорію та карикатурні риси.
5. Проаналізувати трансформацію жіночого образу в поезії різних етапів Середньовіччя, з урахуванням історико-культурного контексту, змін у суспільному мисленні, духовному житті та естетичних уявленнях.

Територіальні межі: Західна та Східна Європа

Хронологічні межі: V – початок XX ст.

Історіографія: Проблема зображення жінки в поезії Середньовіччя займає чільне місце в літературознавчих, історичних та культурологічних дослідженнях, де розглядається не лише художній вимір образу, але й соціально-культурний контекст формування уявлень про жінку. У науковому дискурсі ця тематика широко висвітлена у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Питання типології жіночих образів у середньовічному художньому тексті розглядається у працях Гнатенко К.І. «Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі» [7] та Пітерської О.В. [26], де проаналізовано теоретико-методологічні засади репрезентації жінки як літературного персонажа. Окрему увагу жіночій присутності в культурному просторі Середньовіччя приділяє Башинська Л.В. [1], яка у своїй статті аналізує повсякденну роль жінки в побуті XIV–XV ст.

У соціально-правовому аспекті становище жінки досліджується в працях Малютіної І.П. [19], Вовка В.М. [5], Борисової В.І. [3] та Калюжного Р.А. [9], які окреслюють правовий статус жінки в римському праві, що значною мірою вплинув на європейське середньовічне законодавство, а отже — і на суспільне сприйняття жіночої ролі. Додатковий контекст у цьому аспекті подає Левицький О.І. [16], досліджуючи українську правову традицію та сімейний побут у пізньому середньовіччі.

У роботах Кісь О. [10] та Петренко І. [25] особлива увага зосереджена на гендерному підході до історії жінок та трансформаціях жіночої ролі від

традиційної до модерної. Їхній доробок є важливим у розумінні тла, на якому формувалася середньовічна поетична уява про жінку.

Безпосередньо куртуазну традицію та її вплив на створення образу Прекрасної Дами аналізує Кучеренко А.В. [14] у контексті творчості жінок-трубадурів. Вона звертає увагу на поетичні механізми, які використовувались для возвеличення жіночого образу, а також на парадокс гендерної присутності у чоловічій поетичній системі.

Цінну інформацію щодо типології жіночих персонажів у прозі й драмі епохи Просвітництва, що частково переосмислювала середньовічну традицію, надають праці Гальвес, Родрігеса Арельяно, які були опрацьовані в аналітичних розвідках сучасних дослідників, зокрема Кушнір А.О. [15] та Соболя О. [33].

Філософсько-культурологічний ракурс осмислення любові, жіночості й еротичності в середньовічній традиції пропонують Махній М. [20], Туренко В.Е. [37] та Жорнокуй У.В. [8], які розглядають концепти кохання, смерті й душі у поетичному просторі європейської культури.

У зарубіжній історіографії важливою є фундаментальна праця Jose Luis Alborg *Historia de la Literatura Española*, яка містить докладний аналіз розвитку іспанської поезії середньовічного періоду, включаючи особливості гендерної репрезентації.

Також значущий внесок у вивчення духовного і релігійного тла образу жінки зробив Буряк Г. [4], який аналізує біблійні архетипи в контексті жіночої символіки, та Кришмарел В., що розглядає релігійні аспекти любові в середньовічному світогляді.

Серед фундаментальних зарубіжних праць, присвячених гендерній проблематиці в літературному контексті Середньовіччя та Нового часу, варто виокремити працю Jose Luis Alborg (*Historia de la Literatura Española*, 1970) [39], яка подає детальний аналіз розвитку іспанської поезії, включаючи ролі жінки в літературі Середньовіччя та Ренесансу.

Особливе місце в дослідженні образу жінки у неокласичній драматургії XVIII століття посідає розвідка Martínez-López Maribel (*La imagen de la mujer*

en la literatura española del siglo XVIII, 2010) [44], в якій детально розглядається вплив театрального мистецтва на формування гендерних стереотипів і парадигм.

Значний внесок у вивчення зображення жінки в іспанській культурі зробив також Enrique Villalba у своїй праці *La imagen de la mujer en la literatura y pintura del Siglo de Oro* [48], де проаналізовано естетичні та символічні аспекти жіночих образів у літературі та мистецтві Золотої доби.

Широкий культурний та критичний контекст подає Iris M. Zavala у *Breve historia feminista de la literatura española* [50], яка демонструє поступову еволюцію жіночого образу в іспанській літературі, акцентуючи на феміністичному прочитанні текстів.

Теоретичні засади гендерної репрезентації розкрито у працях D. Best (*Gender Stereotypes*, 2003) [42], R. Connell (*Gender and Power*, 1987) [43], Martyniuk A.P. (*Constructing Gender in the English-speaking Discourse*, 2004) [45], а також у класичному дослідженні McConnell-Ginet S. (*Language, Gender and Society*, 1983) [47], що формують методологічну базу для інтерпретації літературних текстів у контексті гендерної критики. Античні уявлення про жінку та насильство в античній культурі, які згодом знаходять своє відображення у середньовічних моделях жіночності, досліджено в роботі Bernard A. (*Guerre et Violence dans la Grece Antique*, 1999) [41].

Навіть у творах, що не належать до Середньовіччя, як-от у повному зібранні романів Austen J. (*The Complete Novels*, 2011) [40], дослідники простежують спадковість літературних традицій у зображенні жінки, що бере початок у куртуазній поезії та неокласичній драматургії.

Таким чином, історіографічний огляд демонструє, що проблема жіночого образу в середньовічній поезії є багатогранною і вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує літературознавчий, історичний, культурологічний та гендерний аналізи. Усі згадані джерела є важливими складовими для глибокого осмислення ролі жінки в літературній традиції європейського Середньовіччя.

Структура роботи: вступ, основна частина, яка складається з 2 розділів та 4 підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури (50 найменування). Загальна кількість сторінок 53.

РОЗДІЛ І. ОБРАЗ ЖІНКИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ПОЕЗІЇ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

1.1. Соціальний статус і роль жінки у середньовічному суспільстві

Визначення ролі жінки у науці та політиці на Сході є важливим аспектом для розуміння розвитку суспільних та культурних процесів в античності. В

епоху еллінізму, зокрема, жінка отримала доступ до освіти, що дозволило їй активно долучатися до філософії, раніше вважається суто чоловічою справою. Завдяки цьому доступу жінки не лише почали розвивати свої інтелектуальні здібності, але й активно брали участь у політичних процесах і боротьбі за владу, що підтверджується джерелами, які фіксують залучення жінок до управлінських функцій і важливих політичних рішень [7, с. 85].

У Греції етапи розвитку ставлення до жінок можна розглядати через призму соціальних та філософських змін. У гомерівський період чоловічий і жіночий світи були суворо розділені, причому чоловічий світ займав домінуючу позицію. Це було зумовлено давніми естетичними та етичними канонами, які активно відображались у міфології та пізніше в літературі та філософії. Проте полісне суспільство, в якому чоловіки мали більше прав, а жінки були обмежені у своїх правах, фактично виключало жінок з активного громадського та політичного життя. Відсутність права голосу, майнових прав і обмежений доступ до освіти призвели до того, що жінка перетворилася на об'єкт власності та інструмент для народження дітей [4, с. 77].

Проте існували регіони, де становище жінок було дещо відмінним. Зокрема, у Спарті жінки мали більше можливостей для самовираження і фізичного розвитку. Вони були допущені до занять спортом і військовою справою, що сприяло розвитку їх самостійності та активної участі в житті держави [14, с. 57]. Крім того, в епоху еллінізму змінились соціальні норми, що дозволили жінкам отримати освіту та займатися певними професіями, зокрема філософією, що ще раз підтверджує їх роль у культурному та інтелектуальному розвитку того часу.

У Римі статус жінки також був обмежений, хоча й не настільки строго, як у Греції. Римське право визнавало обмеження прав жінок, зокрема в питаннях спадковості та майнових прав. Права жінок змінювались залежно від типу шлюбу, в якому вони перебували. У шлюбах *cum manu* жінки вважалися юридично підлеглими своїм чоловікам, тоді як у шлюбах *sine manu* жінки зберігали свій юридичний статус і майнові права. Це свідчить про певну

еволюцію в ставленні до жінок у римському суспільстві, де з часом ставало можливим визнання більшої рівноправності між статями [32, с. 84].

Етапи розвитку ролі жінки у науці та політиці на Сході та в античних культурах демонструють складний процес змін в соціальних структурах та особистих прав жінок. Від строгого поділу на чоловічий і жіночий світи до розширення прав і можливостей жінок у філософії, науці та політиці – цей процес став результатом змін у суспільних нормах і мисленні. Зокрема, в епоху еллінізму та на початку нової ери жінки змогли стати не лише учасниками культурного та освітнього процесів, але й політичними акторами, що значно змінило їх соціальне становище та роль у державних справах [3, с. 4].

Майнові відносини подружжя у стародавніх культурах були значною мірою визначені соціальними та правовими нормами, які відображали загальний статус жінки в суспільстві. В основу цих відносин часто покладалася принцип роздільності майна чоловіка та дружини. У багатьох античних культурах, зокрема в Римі, законодавство визначало, що все, що було власністю дружини до вступу в шлюб або набуто нею в шлюбі, залишалося її особистою власністю, якщо вона мала юридичну самостійність [4, с. 9]. Жінка мала право володіти, користуватися та розпоряджатися цим майном без втручання чоловіка. Проте деякі договори, наприклад, дарування, вимагали значних юридичних застережень [6, с. 32].

Водночас, подібні правові норми не стосувалися всіх аспектів життя жінки. Римське право значно обмежувало політичні права жінок. Вони не мали права служити в армії, голосувати на з'їздах, обиратися або бути обраними на державні посади, а також виконувати обов'язки судді або адвоката. Ці обмеження ставили жінку у підпорядковане становище, що виявлялося не лише в політичних правах, але й у соціальному статусі. Така обмеженість прав ставила жінок у залежність від чоловіків, що формувало дискримінаційний характер їхнього становища в римському суспільстві [45, с. 17].

Однак зміни в римському законодавстві, зокрема в республіканський період, дозволили жінкам досягати певного рівня економічної самостійності.

Хоча вони й не мали повних громадянських прав, жінки могли займатися підприємництвом, здобувати багатство, і навіть впливати на політику через клієнтську мережу та опосередковано через своїх чоловіків. Це вказує на те, що хоча права жінок залишалися обмеженими, їх соціальна роль не була обмежена лише домашнім господарством [46, с. 30].

Протягом Середньовіччя становище жінок не зазнавало значних змін. З одного боку, їхні права визначалися античною традицією, з іншого — християнським вченням, яке почало впливати на соціальні норми того часу. Античне суспільство суворо обмежувало роль жінки, що було відображено у її функціях в домогосподарстві та відтворенні роду. Жінки не брали участі в громадському житті, не мали політичних прав і не були повноправними громадянами. Лише чоловіки займалися активною громадською діяльністю та брали участь у розробці законів.

Проте з поширенням християнства жінки почали займати більш активну позицію у суспільному житті. Християнство проголошувало рівність і рівноцінність чоловіків та жінок перед Богом, що змінило соціальну динаміку в ранніх християнських громадах. Жінки та чоловіки мали рівні права та обов'язки, що дало їм можливість брати участь у релігійних та суспільних справах [3, с. 81]. Майнові та соціальні права жінок у різні історичні етапи суттєво змінювались залежно від соціальних та релігійних норм. Якщо в Римі та античному світі жінки були підпорядковані чоловікам, обмежені у своїх правах і можливостях, то з часом, у середньовіччі, завдяки релігійним змінам, жінки отримали більше можливостей для участі в суспільному житті, хоча їх роль у політиці залишалася обмеженою. Розвиток прав жінок був тісно пов'язаний з культурними та релігійними змінами, які в результаті дозволили жінкам стати важливою частиною громадських та економічних процесів [2, с. 50].

Законодавство раннього Середньовіччя не відображало повною мірою реальне становище жінок у суспільстві, оскільки їхні права у спадкоємстві, економічній та політичній діяльності були значно ширші, ніж це зазначалося в

законодавчих актах [40, с. 27]. Однак розвиток феодалізму призвів до погіршення статусу жінки, особливо з XI століття, коли жінки були витіснені з публічної сфери до приватної, і в суспільному житті почали домінувати чоловіки. У період «високого» Середньовіччя відносини до жінок у канонічному праві, де вони мали широкі права в публічній сфері, і у світському праві, де їх можливості були обмежені в соціальній та економічній сферах, мали суттєві відмінності. Незважаючи на формальні обмеження в публічних органах влади, політична активність значних жінок цього періоду, особливо королев, була досить помітною [45, с. 21].

Ставлення до освіти жінок базувалося на стереотипі про недосконалість жіночої природи та розуму, хоча думки з цього питання різнилися. Деякі прихильники цієї теорії були категорично проти освіти для жінок, інші вважали необхідною лише елементарну освіту, а деякі навіть визнавали необхідність спеціальної освітньої програми для жінок. Важливо підкреслити, що розвиток самопізнання жінки, підкріплене теологічними концепціями її природи, створювало передумови не тільки для визнання жінки, але й для захисту її прав [18, с. 6].

Україна вирізнялася серед сусідніх країн тим, що з давніх часів у нас чоловік і дружина в шлюбі мали рівні права. Прикладом самостійності жінки у вирішенні родинних і державних питань є княгиня Ольга. Під час литовсько-польської доби українська жінка посідала значне становище серед свого оточення, що залежало не лише від статусу її чоловіка, а й від того, наскільки заможною була вона сама [46, с. 50]. Панянки знатного походження часто володіли величезними земельними угіддями, незалежно від сімейного стану. Проте жінка все одно не могла обіймати державні посади та мала право успадковувати лише четверту частину батьківського майна. Литовсько-руське право дозволяло жінці вільно вибирати собі партнера для шлюбу.

Входження українських земель до складу Австро-Угорщини та Російської імперії здійснювалося на основі цивільного законодавства цих країн, що визнавало чоловіка головою родини. Згідно з цим принципом, чоловік визначав

місце проживання сім'ї, передавав дружині своє прізвище та права свого стану, мав вирішальний голос у внутрішньосімейних справах і право опіки над дітьми [33 с. 14]. Жінка була підлеглою в правовому сенсі. Однак, законодавство цих країн визнавало правосуб'єктність жінок, надаючи їм можливість звертатися до суду для захисту своїх майнових прав або відшкодування моральних і фізичних збитків. Цивільне законодавство також визнавало право жінки на приватну власність, що позитивно вирізняло становище українських жінок на фоні майнової безправності жінок в інших європейських країнах того часу. Хоча жінка найчастіше не була власницею житла чи землі, її матеріальна частка в родинному майні могла бути вагомою, що забезпечувало їй певний статус у подружжі [23, с. 41].

В українському середньовічному суспільстві жінка мала важливе місце у родині та громаді. Традиції Київської Русі та Галицько-Волинського князівства сформували певні патріархальні, але відносно гнучкі моделі гендерних ролей. Жінки активно брали участь у господарській діяльності: вони відповідали за ведення домашнього господарства, виховання дітей, а також іноді виступали як самостійні господині після смерті чоловіка. Особливістю української традиції була відносно висока повага до жінки як хранительки домашнього вогнища. Народні звичаї та обряди підкреслювали важливість жіночої ролі в ритуалах, пов'язаних із шлюбом, народженням дітей та смертю. Широкого поширення набуло уявлення про "берегиню" — символ захисниці родини.

Правове становище жінок також мало відносно прогресивний характер. За «Руською Правдою» жінки могли отримувати спадок, розпоряджатися власністю та звертатися до суду. Попри це, вони залишалися залежними від чоловіків у багатьох аспектах суспільного життя. У російському середньовічному суспільстві роль жінки була значно обмеженіша. В Московському царстві жінка вважалася майже виключно підпорядкованою чоловікові, а її головним обов'язком було виконання домашніх справ і народження дітей. У значній мірі це було зумовлено впливом православної церкви, яка підтримувала ідею смирення та покори жінок. Сімейні традиції в

російських селах передбачали жорстке підпорядкування жінки чоловікові, свекрусі та старшим членам родини. У культурі панував образ жінки як "служительки дому", і її права на спадок або самостійність у прийнятті рішень були значно обмежені.

Значний вплив мали релігійні норми, які накладали численні обмеження на поведінку жінок. Наприклад, жінки часто обмежувалися у виходах з дому, а їхній зовнішній вигляд та поведінка суворо контролювалися. Втім, навіть за цих умов деякі жінки з боярських або князівських родин могли досягати впливових позицій. У контексті української родини жінка мала більше свободи та впливу порівняно з російською традицією. Українська культура підкреслювала роль жінки як рівноправного партнера в родині, тоді як у російській культурі домінував образ жінки як підлеглої чоловікові. Це зумовлено тим, що українське суспільство було більш орієнтованим на спільність і співпрацю, а російське — на сувору ієрархію. В українській родині жінка могла впливати на господарські та сімейні рішення, тоді як у російській це було переважно привілеєм чоловіка. Традиція українського весілля, де наречена виступала як активний учасник ритуалів, різко контрастує з російськими обрядами, де акцент робився на її покірності. Соціальний статус і роль жінки в середньовічному суспільстві відображають культурні та соціальні відмінності між українськими та російськими традиціями. Українське суспільство, попри патріархальність, зберігало елементи рівності та поваги до жінок, тоді як російська культура обмежувала їхню роль переважно домашніми обов'язками. Аналіз цих відмінностей допомагає краще зрозуміти історичні основи сучасних гендерних відносин у цих суспільствах [7, с. 86].

Незважаючи на обмеження, закріплені в законодавчих документах того часу, зокрема у Литовському статуті, реальне становище української жінки в межах родини й суспільства характеризувалося відносною свободою та значним рівнем самостійності [17, с. 13]. Хоча цей документ формально обмежував громадянські права жінок, він водночас визнавав за ними широкі особисті права. Відомий історик Орест Левицький, опираючись на численні

архівні джерела, наголошував, що жінки з привілейованих верств мали необмежені права на володіння, купівлю та продаж як рухомого, так і нерухомого майна. Вони активно вступали у юридичні зобов'язання, брали участь у судових процесах, нерідко володіли глибокими знаннями законодавства, включаючи Статут, і вміло захищали свої інтереси в суді нарівні з чоловіками [16, с. 289]. У шлюбі жінка могла обирати — чи брати прізвище чоловіка, чи залишити своє дівоче, і в багатьох випадках у документах заміжні жінки зберігали і використовували власне прізвище, що свідчить про певну правову й особистісну автономію.

Крім того, окремі представниці вищих станів отримували якісну освіту. Серед міського населення, зокрема міщанок, також було чимало письменних жінок. Мандрівник Павло Алеппський, який відвідав українські землі в середині XVII століття, був вражений високим рівнем освіченості населення. Він зазначав, що майже всі мешканці, включаючи жінок і дівчат, вміють читати, знають порядок богослужінь і добре володіють церковним співом. Священники, у свою чергу, навчали сиріт, не допускаючи до поширення безграмотності, що суттєво відрізняло українські землі від сусідніх регіонів, таких як Молдова чи Волощина, де, за його спостереженнями, освітній рівень був значно нижчим.

Такі свідчення дозволяють стверджувати, що українське суспільство того часу виявляло вищий ступінь залучення жінок до культурного, освітнього та правового життя, ніж це було характерно для багатьох інших європейських країн ранньомодерної доби [31, с. 57].

Отже, гендерна нерівність, що існувала в різні історичні етапи, може бути пояснена низкою соціальних, політичних і правових процесів. Жінка займала «пригноблене» становище в усіх сферах життя, що підтверджувалося обмеженням її прав і можливостей. Цей стан гендерної нерівності спричиняв соціальну диференціацію населення, що призводило до дискримінаційних практик. Проте з часом, завдяки доступу до освіти та реалізації духовних потреб, жінки змогли досягти значних успіхів у публічній та політичній сферах, що свідчить про еволюцію їхнього статусу в суспільстві.

1.2. Літературні традиції та жанри середньовічної поезії

Середньовічна поезія є важливою частиною літературної спадщини, що відображає соціальні, культурні та релігійні зміни епохи. Літературні традиції та жанри середньовічної поезії зазнали значного впливу релігії, феодального ладу та станових відносин, що в свою чергу позначилось на їхній тематичній і стилістичній різноманітності. Серед основних особливостей середньовічної поезії можна відзначити релігійність, алегоричність, використання стихійної поетичної форми, а також поширення певних жанрів, таких як рицарська поезія, містифікація, літературні цикли та літературна сатира [19, с. 38]. Однією з основних літературних традицій середньовіччя була тісна взаємодія між релігійними та світськими темами. Більшість поезій були спрямовані на вираження релігійних ідеалів, оспівування Бога, святих та релігійних подій. Водночас, світська поезія набувала популярності, особливо в контексті розвитку рицарської культури та ідеалів лицарства [4, с. 42]. Літературна традиція в цей період зазнавала значного впливу античної літератури, хоча й з переосмисленням її цінностей. Також значну роль у розвитку поезії відіграли народні усні традиції, зокрема епічні пісні та легенди, які передавалися з покоління в покоління.

У середньовічну епоху суспільство сприймало себе як структуру, в основі якої перебував активний чоловік — воїн, священнослужитель, правитель, землероб чи купець [1, с. 64]. Соціальний статус жінки визначався насамперед релігійними переконаннями. Згідно з поширеним тоді богословським трактуванням, лише чоловік був створений за образом і подобою Бога, тоді як жінка — ні. Внаслідок цього вона вважалася менш досконалою істотою, якій належало у всьому підкорятися чоловікові. Таку думку підтримує і християнське Писання: «Дружини, коріться своїм чоловікам, як Господові, бо чоловік — глава дружини, як і Христос — глава Церкви» [1, с. 71].

Основними джерелами середньовічної поезії стали біблійські тексти, релігійні літургії та церковна традиція. Крім того, велике значення для розвитку поезії мали також кельтські, германські та романські традиції, що надавали середньовічним творам особливих рис, таких як меланхолія, містика, ідеалізація героїчних постатей та інші культурні особливості [40, с. 58].

Рицарська поезія: Це був один із найвідоміших жанрів середньовічної поезії, що відображав світогляд та цінності феодального суспільства. Рицарська поезія здебільшого була пов'язана з лицарською етикою, яка акцентувала увагу на таких темах, як честь, вірність, відвага, кохання та служіння дамам. У таких поезіях часто оспівувались героїчні подвиги рицарів, їхні бойові досягнення і безкорисливе служіння ідеалам. Типовими представниками цього жанру є «пісні про героїв», «рицарські романи» та поеми [4, с. 7].

Алегорія була основною поетичною технікою середньовічної поезії. Вона дозволяла виражати складні моральні й релігійні ідеї через образи, символи та метафори. В алегоричній поезії часто використовувалися уособлення абстрактних понять, таких як Доброта, Справедливість, Гріх, Спокута. Одним із класичних прикладів є «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі, в якій через алегорію описуються подорожі душі через пекло, чистилище та рай.

Міннезангер. Цей жанр, який виник у Німеччині, пов'язаний з поезією середньовічних міннезангерів — трубадурів, що співали про кохання та життя в суспільстві середньовічних дворян. Поезія міннезангерів часто мала ліричний характер, вона була присвячена високим почуттям та ідеалізованому коханню, що розглядалося як шлях до духовного очищення. Це був жанр, що поєднував музичність і літературну витонченість [13, с. 84].

Епічні поеми та романи. Цей жанр включає довгі поетичні твори, які розповідають історії про героїчні подвиги, битви, подорожі та рицарські пригоди. Такі твори могли бути як міфологічними, так і історичними, з великою увагою до доблесті героїв, їхніх моральних якостей та виконання обов'язку перед своїм народом чи Богом. Відомими прикладами є «Пісня про Роланда» в французькій літературі та «Беовульф» в англосаксонській поезії [14, с. 45].

Середньовічна сатира часто спрямовувалася на критику соціальних недоліків, таких як корупція, лицемірство, жадібність і невірність. Вона виявлялася в численних байках, притчах, гумористичних віршах, де висміювались вади не тільки простих людей, але й духовенства чи навіть самих правителів. Це був спосіб висловити невдоволення існуючим порядком і водночас зберегти соціальну пристойність [22, с. 94].

Тема релігії була однією з основних в середньовічній поезії. Вірші, що оспівували Бога, святі події та релігійні істини, становили важливу частину духовного життя середньовічної людини. Теологічна поезія часто використовувалась в церковних службах та літургіях, була важливим інструментом пропагування релігійних ідей і вірувань [10, с. 50].

Християнські теологи значно посилили античні уявлення про жіночу природу, додавши до них релігійний контекст. Апостол Павло в одному зі своїх послань висловлюється з критикою жіночої сутності, зазначаючи, що саме жінка є винною у гріхопадінні, оскільки вона була спокусницею, що вела чоловіка до гріха. Відповідно до цього, жінка в християнському контексті сприймалася як образ «гріховної спокуси», і вчення апостола Павла згодом стало основою для розвитку теологічних уявлень про роль жінки в християнському світі. За такими уявленнями, чоловік є «образом і славою Божою», тоді як жінка — лише «славою чоловіка», і її роль у суспільстві обмежується виконанням волі чоловіка та батьків. У цьому контексті жіночі характеристики, такі як кокетство, хтивість, підступність, стали надзвичайно негативно оцінюватися [4, с. 71].

Тема «гріховності жінки» у Біблії, зокрема в Старому Завіті, мала глибоке теологічне підґрунтя, яке стало основою для розуміння ролі жінки в середньовічному суспільстві. Ідеї про жінку як "спокусу" та "гріховність" відображаються, зокрема, в історії про Єву в Книзі Буття, що є однією з ключових в християнському світогляді. Саме Єва, за біблійним переказом, була першою, хто спокусив Адама з'їсти заборонений плід, що призвело до вигнання

людей з Раю. Це стало основою для розуміння жінки як "переносника гріха" в традиціях середньовічної теології.

Уривок з Книги Буття:

"І жінка побачила, що дерево добре для їжі, і що воно приємне для очей, і дерево бажане, щоб набувати знання. І взяла вона з нього плоду, і поїла, і дала своєму чоловікові, і він поїв" (Буття 3:6).

Цей момент став символом всіх наступних уявлень про жінку як носія спокуси. В середньовічній релігійній поезії часто використовувалась ідея жінки, яка вводить чоловіка в гріх, порушуючи божественний порядок. Середньовічна поезія мала глибокі зв'язки з релігійними текстами, а тому часто зверталася до біблійних сюжетів, у тому числі до теми гріховності жінки. Вона також була сильно впливала на моральні уявлення того часу, зокрема, через жанри релігійної лірики та моральних поем. Одним з таких жанрів була літературна традиція «суворої моральності», що з'явилася в період християнства [43].

Однак із часом з'явилися й нові уявлення, що ставили під сумнів таку традиційну думку про жінку. У XI–XIII століттях виникає культ Прекрасної Дами, що став важливим культурним феноменом у середньовічній Європі. Він мав значний вплив на розвиток літератури та поезії цього періоду. Культ Прекрасної Дами, який знайшов своє відображення в поезії вагантів і трубадурів, став свідченням зміни ставлення до жінки [40, с. 95]. У поетичних творах таких авторів, як Гіраут де Борнейль, Бертран де Борн та Джауфре Рюдель, жінка оспівувалася як символ краси, шляхетності та благородства. Поети-трубадури надавали жінці ідеалізовану, майже божественну сутність, зображуючи її як взірець високої моральності та фізичної краси. Уявлення про жінку зміщуються в бік захоплення її духом і вчинками, а не лише фізичними характеристиками [36, с. 37].

Водночас розвиток куртуазної культури в XIII столітті призводить до виникнення куртуазного роману, який набуває великої популярності в середовищі феодальної аристократії. Куртуазний роман характеризувався

акцентом на складних, але шляхетних взаєминах між лицарем і дамою. Жінка, яка виступала в цьому жанрі, була не просто об'єктом для виконання обов'язків матері або дружини, а носієм духовної чистоти та ідеалів лицарської доблесті. Вона стає об'єктом безкорисливої любові, яка не завжди супроводжувалася шлюбними зобов'язаннями. Прекрасна Дама, таким чином, постає як вищий символ шляхетної любові, що була далеко від звичних патріархальних сімейних стосунків [5, с. 58].

У період пізнього Середньовіччя в літературі з'являються твори, що виступають на захист жінок і пропагують нові підходи до їх ролі в суспільстві. Поширення культу Прекрасної Дами стало основою для виникнення літературних робіт, що підтверджували важливість поваги до жінки, її прав і можливостей для самореалізації. Видатні мислителі, зокрема Томас Мор, Еразм Роттердамський та Христина Пізанська, розробляли концепції, що підтримували ідеї рівності жінок із чоловіками у культурній та соціальній сферах, наголошуючи на необхідності освіти та громадської активності для жінок [19, с. 63]. У своїх працях ці автори вважали, що жінки мають право не лише на повагу, але й на свободу вибору, освіти і участь у суспільному житті. Важливою віхою в цьому процесі стало «Декларація про благородство і перевагу жіночої статі» Корнелія Агріппи, яка вперше заявила про значимість жінки та її права на свободу [21, с. 86].

Таким чином, у середньовіччі образ жінки знаходився між двома полюсами: з одного боку, жінка розглядалася як об'єкт морального контролю та обмеження, а з іншого — як святий ідеал, символ шляхетної любові та вірності. Епоха Середньовіччя дала поштовх до формування нового образу жінки як особистості, не тільки матері та дружини, що вплинуло на подальше розвиток соціальних, культурних і навіть політичних уявлень про роль жінки в суспільстві [10, с. 14].

Хоча у той час жінка ще не могла брати участь у суспільно-політичному житті, розвиток таких концепцій і рухів, як культ Прекрасної Дами, проклав шлях до подальших змін у ставленні до жінок і їхній ролі в суспільстві.

Літературні традиції та жанри середньовічної поезії відображають складну картину соціальних, культурних та релігійних процесів цього періоду. Поряд з домінуванням релігійної тематики, поезія середньовіччя стала важливим засобом вираження світоглядних уявлень феодального суспільства, зокрема ідеалів лицарства, любові та моральних цінностей. Різноманіття жанрів, від лицарських романів до алегоричних та сатиричних творів, стало важливим інструментом формування та передачі культурної спадщини, що зберегла свій вплив на подальший розвиток європейської літератури.

Висновок до розділу I

Дослідження образу жінки у середньовічній поезії дозволяє не лише глибше зрозуміти естетичні та ідеологічні засади тієї епохи, але й виявити тісний зв'язок між літературними уявленнями та реальним соціальним становищем жінок. Аналіз середньовічних поетичних творів виявив глибоку

амбівалентність жіночого образу: з одного боку — ідеалізоване бачення, з іншого — соціальна обмеженість, залежність, вторинність.

Жінка у середньовічній поезії нерідко поставала символом чистоти, вірності, духовної краси, але також могла втілювати спокусу, гріховність і навіть загрозу моральному порядку. Ці протилежні риси існували в рамках християнської парадигми, де жінка розглядалася як «нова Єва» або як Богородиця. Такий дуалізм призвів до створення двох ключових типажів у літературі: жінки-святої та жінки-спокусниці.

Середньовічна поезія Заходу, зокрема куртуазна лірика, піднесла образ «дами серця» — недосяжної, благородної, мудрої жінки, якій лицар служив духовно й емоційно. У творах трубадурів, міннезангерів, вагантів образ жінки стає об'єктом поклоніння, але й водночас залишається без права голосу. Вона надихає, але не впливає на сюжет — її голос лишається умовно уявним, що знову підкреслює її соціальну обмеженість.

Варто звернути окрему увагу на реалістичні образи, які почали з'являтися у міській поезії, фаблію та пізньому середньовіччі. Тут жінка вже не ідеал, а учасниця побутових ситуацій — хитра, дотепна, іноді зневажена. Такі портрети наближають літературу до дійсності й дозволяють побачити, як зростала критика патріархального устрою в художньому вимірі.

У контексті порівняння статусу української та російської жінки в середньовічній період важливо зазначити, що культурно-історичні умови формували різні гендерні уявлення. Українська жінка, вихована в умовах східнослов'янського сільського укладу, мала відносно активнішу соціальну роль. У традиціях Київської Русі, а пізніше Галицько-Волинської держави, жінки могли володіти майном, брати участь у громадському житті, а в деяких випадках — навіть бути ініціаторами дипломатичних місій (наприклад, княгиня Ольга).

Українські пісенні, літописні та обрядові джерела свідчать про високу моральну та духовну цінність жіночого начала. В народній поезії образ жінки частіше сповнений внутрішньої гідності, жертвності, розуму та самостійності.

У весільних піснях, колядках і думах жінка зображена як берегиня дому, мудра порадиця, носійка національної культури.

Російська жінка в середньовіччі, натомість, перебувала в умовах більш жорсткого церковно-феодалного контролю. Починаючи з Московського царства, формується модель «домашньої жінки», майже цілком позбавленої прав на освіту чи суспільну діяльність. Її функція зводилася до ведення господарства та покори чоловікові. Навіть у літературі того часу жіночі образи менш розвинені, зведені до узагальнених моральних шаблонів. Таким чином, культурна традиція Росії більше підкреслювала ієрархічність, тоді як в українському контексті зберігались елементи паритетності й духовної автономії.

Отже, середньовічна поезія, попри своє ідеалізоване уявлення про жінку, відображала реальні суспільні уявлення, моральні дилеми, культурні впливи та історичні зрушення. Вона не лише відтворювала стереотипи, але й іноді дозволяла їх осмислити, поставити під сумнів або ж запропонувати нове бачення жіночої ролі.

У цілому, образ жінки в середньовічній поезії постає не лише художнім символом, а й ключем до розуміння багатьох соціокультурних процесів епохи. Саме через поезію ми бачимо трансформацію жіночої присутності в культурі: від умовного мовчання до визнання жіночої мудрості, емоційної глибини й моральної сили.

РОЗДІЛ II. ТИПОЛОГІЯ ОБРАЗІВ ЖІНКИ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ПОЕЗІЇ

2.1. Образ ідеальної дами в куртуазній літературі

Середньовічна література є ключовою ланкою у формуванні сучасних уявлень про жінку, адже саме в цей період було створено найбільш розгорнуту та аргументовану концепцію жіночої недосконалості, що впродовж століть впливала на соціальні й культурні стереотипи. У середньовічному суспільстві жінка часто зображувалася як слабка, залежна, мінлива та підступна істота, і саме ці риси стали улюбленими темами літератури того часу. Такі негативні образи, що включали кокетство, дурість, жадібність, заздрісність, а також хитрість і підступність, відображали глибоке невдоволення соціальними ролями жінок. Водночас, поруч із цією антифеміністичною літературою існувала інша, що прославляла ідеалізований образ жінки — Прекрасної Дами, який став основною темою літератури та культури середньовіччя.

Проблематика жіночої історії не є новою. Вона вже була поодиноким елементом наукових досліджень кінця XIX – початку XX століття, зокрема, в контексті першої хвилі фемінізму. Однак саме в XX столітті ця проблема набуває системного вивчення. У зв'язку з основними тенденціями розвитку зарубіжної історіографії можна виділити три основних етапи дослідження жіночої історії:

I етап (кінець XIX – середина XX ст.): на цьому етапі, під впливом першої хвилі фемінізму, починаються спроби подолати традиційний андроцентризм, який домінував в історіографії попередніх десятиліть. Однак спеціальні дослідження з історії жінки здебільшого залишалися обмеженими біографічними жанрами, і місце жінки в середньовічному суспільстві сприймалося як периферійне. Відзначалась пасивність і безправ'я жінки, в основному зображеної в негативному світлі, як «спокусу», що приписувалося їй за гендерними стереотипами того часу. На цьому етапі історіографія була ще

на початковому рівні розвитку, із нечисленними дослідженнями, що мали поверхневий і фрагментарний характер.

II етап (50-70-ті рр. XX ст.): цей період співпав з початком сексуальної революції та активізацією феміністичного руху, що сприяло систематичним дослідженням історії середньовічної жінки. Одночасно із змінами соціальних і культурних умов відбувається методологічна революція в історіографії. Формується нова субдисципліна - «Історія жінок». Вчені починають використовувати правові пам'ятки, законодавчі свідоцтва, грамоти, хроніки для вивчення історії жінок. Це дозволяє виявити, що соціально-економічний статус жінки був значно вищим, ніж це вважалося раніше, і варіювався залежно від місцевості та соціально-економічних умов. Це дослідження дозволило переглянути традиційні уявлення про роль жінки в середньовічному суспільстві.

III етап (80-ті рр. XX ст. – до сьогодні): цей період характеризується значним сплеском інтересу до історії жінок, що спостерігається в сучасній медієвістиці. Зростаюча популярність соціокультурної історії, історичної антропології та історії ментальностей дозволяє детальніше аналізувати різноманітні аспекти життя середньовічних жінок, зокрема в контексті їхнього соціального, культурного та психологічного становища. Протягом останніх десятиліть з'являються численні публікації, що по-новому висвітлюють загальні та приватні аспекти життя жінок у середньовіччі [14, с. 45].

В куртуазній літературі ідеальна дама — це благородна, мудра, красива та морально досконала жінка. Вона недосяжна і часто одружена, що посилює напругу між пристрастю й етичними нормами. Її образ стає натхненням для лицаря, який прагне довести свою любов і відданість через подвиги та самовдосконалення.

Уривок з "Роману про Трістана та Ізольду":

«Її краса сяяла, як ясне сонце, її мова була ніжною, як спів солов'я. Її вчинки були гідні найвищої похвали, а погляд — наче промінь, що проникає до серця.».

Ідеальна дама тут зображена як втілення духовної й фізичної досконалості, що надихає Трістана на безсмертну любов і готовність пожертвувати всім. У куртуазній літературі взаємини між дамою та її шанувальником будувалися на принципах васальної любові. Лицар розглядав даму як свого "володаря", і його любовна відданість була аналогічна служінню сеньйору. Зазвичай ці стосунки мали платонічний характер і слугували джерелом лицарського натхнення [45, с. 14].

Уривок з «Пісні про Роланда»:

«Тільки глянувши на неї, він отримував силу, щоб здолати найстрашнішого ворога. Його серце належало їй, і ця любов керувала кожним його вчинком.»

Тут акцентується на тому, що любов до дами надає лицарю сили й сміливості, водночас підкреслюючи її впливовість і важливість у його житті. Образ ідеальної дами включав стриманість, доброчесність і розум. Вона була не лише об'єктом захоплення, але й символом морального ідеалу. У деяких текстах дамі приписували особливу мудрість, яка допомагала лицарям знайти правильний шлях.

Одним із важливих напрямків дослідження є вивчення повсякденного життя жителів середньовічних міст, де жіноча тема займає важливе місце. Роботи французьких істориків, таких як Ф. Арьєс, Ж. Дюбі та Ж. Ле Гофф, зосереджуються на аналізі соціально-економічного становища жінок, їх ролі у родині та суспільстві. Ф. Арьєс, зокрема, вивчав еволюцію сім'ї та взаємини між статями, аналізуючи емоційну сторону сімейних відносин. Ж. Ле Гофф звертав увагу на гендерні стосунки в міському середовищі та роль жінки в цих відносинах, вивчаючи повсякденні практики, обряди та традиції, що визначали соціальну роль жінки в середньовіччі [22, с. 95].

Один з найбільш фундаментальних наукових проєктів у цій сфері — п'ятитомне видання «Історія жінок на Заході», редакторами якого були Жорж Дюбі і Мішель Перро. Це видання стало значним поштовхом для подальших досліджень у галузі історії жінок, зокрема середньовічного періоду. Другий

том, що зосереджений на середньовіччі, охоплює такі аспекти, як медичні та наукові уявлення про жіночу природу, поняття жіночої краси як соціального фактору, а також роль жінок у розвитку знахарства та оцінку цього явища в Західній Європі [10, с. 49].

Особливо значним стало поклоніння Прекрасній Дамі, яке зародилося в Провансі — культурному та освіченому регіоні, що мав тісні культурні зв'язки з арабським світом. Прованс, на відміну від багатьох інших регіонів середньовічної Європи, де жінки мали обмежені права та соціальне становище, був відомий своєю більшою свободою і рівністю між статями, що сприяло формуванню нового образу жінки в суспільстві. Цей образ був вперше сформульований трубадурами, такими як герцог Гільом Аквітанський, і він став синонімом шляхетності та аристократизму середньовічного лицаря. Для цих трубадурів Прекрасна Дама була не лише об'єктом любові, але й втіленням духовної висоти, до якої лицар повинен був прагнути [10, с. 40].

Особливість поклоніння Прекрасній Дамі полягала в тому, що це було більше, ніж просто груба романтика — це була гра в любов з повною самовіддачею, в рамках якої жінка була ідеалізована до образу, що не мав реального втілення у повсякденному житті. Жінки, яких оспівували трубадури, були худими, блідими, з тонким станом, маленькими грудьми і ніжним, але радісним поглядом. Такий ідеал не мав нічого спільного з реальністю середньовічної жінки, але він став основою для культури куртуазної поезії та літератури [29, с. 73].

Цей культ виявився значним не лише в поезії, але й у розвитку жанрів середньовічної літератури, зокрема куртуазного роману. Елеонора Аквітанська, Марія Шампанська та інші реальні історичні фігури стали уособленнями цього ідеалу і надихали не тільки поетів, але й самі були авторами балад та пісень. Цей жанр набув широкого поширення в XIII столітті і став основою для багатьох легенд, які пізніше стали сюжетами для численних обробок, перекладів і творів, таких як «Трістан та Ізольда», «Амадис Галльський», «Парсіфаль» фон Ешенбаха та інших [30, с. 85].

Культ Прекрасної Дами не тільки сприяв розвитку літератури, але й став важливим елементом середньовічної культури. Він розширив поняття любові, поєднавши емоційну та духовну складові, і надав жінці нового статусу в рамках поетичного та релігійного ідеалу. Однак, варто зазначити, що реальне становище жінок у середньовічному суспільстві залишалося значно обмеженим, і лише в останні десятиліття XX століття розпочалося серйозне дослідження історії середньовічної жінки, що дозволило нам переосмислити її роль у літературі та культурі того часу [34, с. 53].

Ідеал Прекрасної Дами, що виник у середньовіччі, став значущим культурним орієнтиром для європейського світу, не лише в епоху середньовіччя, але й у Новий час та в емансиповану сучасність. Він виявив свою актуальність і в літературі рубежу століть, де поставав у різноманітних варіантах. Прекрасна Дама не лише була предметом літературної рефлексії та художньої творчості, а й стала важливою соціальною маскою (Persona), що дозволяла художникам і мислителям відобразити гендерні уявлення і культурні норми епохи [36, с. 48].

Цей образ має свої історико-культурні витоки в чуттєво-містичному культі Мадонни XII-XIII століть, а також у куртуазній культурі, що визначила його форми та способи вираження. Ідеал Прекрасної Дами був поєднанням релігійних і культурних традицій, що мали вплив на розвиток цього ідеалізованого жіночого образу, який став відображенням жіночої якості у всіх сферах суспільного і культурного життя.

У літературі XVIII-XIX століть, зокрема в сентименталізмі та романтизмі, культ Прекрасної Дами змінюється, набуваючи нових рис. Н. Пушкарьова зазначає, що в цей період цей образ переплітається з ідеями Просвітництва і концепцією Вічної жіночності, що виникла з філософії Я. Беме. Жінка почала сприйматися як культурна героїня, що має потенціал виховувати нову людину через свою духовну та освічену сутність [34, с. 40].

Проте роль жінки, як культурної героїні в просвітницькому контексті, була обмежена — їй відводилася функція учнівства та посередництва. В

результаті, незважаючи на ідеї про просвітлену жінку, її активна творчість і можливості були обмежені соціальними і культурними рамками того часу. Це стало причиною появи першої бунтарки — імператриці Катерини II, яка, ставши освіченою, реалізувала свій оригінальний образ освіченої монархині, пишучи авторські тексти та створюючи культурні салони, такі як Ермітажний гурток [36, с. 53].

Романтизм вніс значні зміни в сприйняття жіночого образу. Найбільш виразно це проявляється через англійського поета Дж. Р. Байрона, образ героїні якого став символом романтизму. Героїні Байрона та романтиків в цілому втілювали муки нерозділеного кохання, болючий еротизм, жертвність, ірраціоналізм і фатальну неминучість. Вони були сповнені трагізму самотності, а також іронічним пафосом і стражданням. Байронівський образ жінки став символом жіночої самотності і духовної боротьби, що знайшло своє відображення в численних літературних творах цього періоду [22, с. 47].

Французька модель романтичного жіночого ідеалу, пов'язана з Жерменою де Сталь та Авророю Дюпен (Жорж Санд), також відіграла важливу роль у формуванні цього образу. Жорж Санд, що став символом екстравагантної, освіченої, талановитої, духовно вільної та світської жінки, уособлювала новий тип жінки, яка була не лише інтелектуальною, але й емоційно відокремленою від звичних соціальних норм і обмежень. Цей тип жінки — господиня салону, знатна, нещаслива, неординарна - став прототипом романтичної героїні, яку прагнули наслідувати дворянські дівчата і молоді жінки епохи [33, с. 46].

Ідеал Прекрасної Дами, що виник в середньовіччі, не лише став основою для численних літературних образів, але й продовжував активно впливати на культурні та соціальні уявлення про роль жінки в різні етапи історії. З розвитком літератури та культурних рухів, таких як сентименталізм, романтизм і модернізм, образ Прекрасної Дами набував нових форм, але зберігав своє значення як культурний орієнтир, що відображав стосунки між чоловіками і жінками, а також їхні взаємні ідеали та амбіції.

«Французька» модель Прекрасної Дами, яка виникла в середньовічній Франції, є однією з найбільш значущих та впливових у формуванні європейських уявлень про жінку. Вона стала основою куртуазної літератури, де жінка виступала не лише як об'єкт захоплення та поклоніння, а й як символ високих моральних і духовних цінностей [38, с. 67].

Прекрасна Дама стала центром емоційної та естетичної гри, в якій чоловіки через своє служіння і поклоніння демонстрували свою гідність та шляхетність. Поряд з цим, образ Прекрасної Дами також став символом жіночої чистоти та святості, що підкріплювалося впливом культу Мадонни, а також релігійних і сакральних уявлень про жінку, які виливалися в образи Софії, Світової душі та Вічної жіночності. У межах цієї моделі Прекрасна Дама вже не є лише живою жінкою, а перетворюється на символ сакрального начала, здатного втілювати в собі найвищі духовні ідеали [4, с. 18].

Відтак, Прекрасна Дама стає не тільки об'єктом рефлексії та творчості, але й носієм ідеалів і моделей поведінки, що пронизують не лише еліту, а й широкий культурний простір. Тому французька модель Прекрасної Дами є основою для створення нових культурних норм, у яких жінка займає не лише центральне місце, але й стає об'єктом сакралізації та художнього осмислення [2, с. 47].

«Англійська модель», яка в рамках романтизму та модернізму набирає популярності, представлена через образ жінки-вампи, що демонструє в своїй поведінці ірраціональні, демонічні риси. Така жінка часто зображується як потужний і фатальний образ, здатний впливати на чоловіків, захоплюючи їх у своїй темній і таємничій силі.

В англійському романтизмі, починаючи з творчості Байрона, жіночі образи часто асоціюються з муками нерозділеного кохання, еротизмом, жертовністю і трагізмом, що підвищує їхню емоційну інтенсивність. Жінка стає фігурою, яка своєю силою і неприборканою природою руйнує класичні соціальні норми та викликає у чоловіків як захоплення, так і страждання [4, с. 96].

Образ жінки-вамп у літературі того часу не просто викликає емоційний відгук, але й служить алегорією до глибших психологічних та культурних процесів, таких як боротьба між пристрастю та розумом, між духовним і тілесним початком. Вона втілює собою образ жінки, що прагне свободи і незалежності від соціальних обмежень, і разом з тим залишається таємничою і часто недосяжною для чоловічої думки [5, с. 56].

«Німецька» модель Прекрасної Дами, яка не отримала широкої популярності серед жінок, але стала важливим елементом символістської традиції, розвиває ідею сакрального жіночого початку. У ній Прекрасна Дама трансформується у символ Вічної жіночності, що втілює в собі спокутування, мудрість і божественну чистоту. Ця модель зосереджена на релігійно-філософському осмисленні жіночого образу, де Прекрасна Дама стає носієм сакральних ідеалів, таких як Софія Премудрості Божої та Світова душа.

Важливо, що в німецькому романтизмі цей образ віддаляється від реальної жінки і перетворюється на чисто метафізичну концепцію, яка втілює духовні й моральні орієнтири, що допомагають відшукати шлях до вищої істини. У цьому контексті Прекрасна Дама стає ідеалом для чоловічої рефлексії, вона виступає як духовний і моральний орієнтир, але вже не є реальним персонажем, а лише уособленням вищого, трансцендентного початку [8, с. 84].

На межі XIX–XX століть відбулося значне переломлення традицій, що стосуються образу Прекрасної Дами. Жінка, яку раніше сприймали як об'єкт служіння і поклоніння, стає не лише символом сакрального, а й активно бере участь у творчості, самопрезентації та самовираженні. Відзначено, що в цей час образ Прекрасної Дами набуває нових варіацій, зокрема в контексті символізму, модернізму та жіночого емансипаційного руху. Окрім традиційного сакрального аспекту, що залишався важливим, нові художники та письменники, такі як Жорж Санд, Модільяні та інші, розглядають Прекрасну Даму як жінку, що втілює свободу, незалежність і розрив з традиційними соціальними обмеженнями [10, с. 50].

У куртуазній літературі сформувався жіночий образ, який часто був відокремлений від реальної дійсності і створювався виключно для того, щоб дарувати чоловікам духовне задоволення [8, 103]. Жінка, яка ставала об'єктом поклоніння, мала відповідати певним вимогам: в образі Прекрасної Дами, за уявленнями трубадурів, жінка повинна була мати струнку постать, світле волосся, тонкі брови, рум'янець та елегантний одяг. Однак зовнішня краса була лише частиною образу – жінка повинна була також бути освіченою, доброю, ніжною та вміти вести бесіду, щоб відповідати всім вимогам ідеалу [4, 99–103].

Образ «Дами серця» з'явився в середньовічному суспільстві в період утвердження сеньйоральних відносин. У рамках куртуазного кохання жінка займала домінуючу позицію: лицар складає їй клятву вірності і служить їй як сюзерену. Часто дружини сеньйорів ставали об'єктами кохання для лицарів — васалів чоловіка [5, 221–223]. Соціальна нерівність між Дамою і лицарем підкреслювала, що куртуазне кохання було за своєю природою безнадійним і невзаємним. Водночас, цей образ не був поширеним серед інших верств тогочасного суспільства, що посилювало привілейоване становище як лицаря, так і самої Дами та її чоловіка [3, 92–93].

Королеви також часто ставали об'єктами захоплення. У дворах Елеонори Аквітанської (дружини Людовіка VII, а згодом Генріха II Англійського) та її доньки Марії Шампанської популярною була практика «судів кохання», де, за усіма правилами тодішньої судової практики, розглядалися позови, що стосувалися «любовного» права [7, 155–160].

Таким чином, образ Прекрасної Дами, що виник у середньовічній Франції, пройшов значну еволюцію протягом кількох століть, адаптуючись до змінюваних культурних, соціальних і філософських умов. Він продовжує існувати як могутній культурний архетип, який відображає як внутрішній, так і зовнішній світ жінки, її взаємини з чоловіками, суспільством та духовними ідеалами. Від первісного ідеалізованого образу до сакральної і метафізичної концепції, а потім до нових, більш реалістичних і емансипованих форм,

Прекрасна Дама залишається значущим культурним орієнтиром і символом жіночої сили, мудрості та емоційної глибини.

2.2. Реалістичні та сатиричні образи жінок

Реалістичні та сатиричні образи жінок у літературі, починаючи з епохи Ренесансу і до сучасного періоду, відображають складність соціальних та культурних процесів, а також зміни в розумінні жіночої ролі в суспільстві. Ці образи стали важливими інструментами для аналізу соціальних та психологічних аспектів жіночої природи, а також для критики існуючих норм і стереотипів, що обмежували жінок. Вони не лише вказували на недоліки і переваги жіночих характерів, але й служили своєрідними маркерами змін у суспільних ставленнях до жінок.

Реалістичні образи жінок у літературі часто відображали їх повсякденне життя та соціальну роль. Жінки описувалися як матері, дружини, господині або селянки. Ці персонажі позбавлені романтизованої ідеалізації та показують справжнє становище жінок у середньовічному суспільстві.

Уривок з «Кентерберійських оповідань» Джеффри Чосера:

«Дружина з Баті була жінкою з характером, що знала ціну собі та своєму життю. Вона мала п'ятьох чоловіків, кожного з яких обертала собі на користь.»

Образ дружини з Баті є яскравим прикладом сильної, незалежної жінки, яка не лише знає, як використовувати свої можливості, а й усвідомлює свою роль у патріархальному суспільстві. Сатиричні портрети жінок, характерні для середньовічної літератури, створювалися з метою висміяти або критично оцінити поведінку жінок, їх вади та соціальні стереотипи. У таких текстах жінки часто зображуються хитрими, владними або гріховними.

Реалістичні образи жінок у літературі є відображенням реального життя, що вимагає достовірності, правдоподібності і детальної психології персонажів. З розвитком реалізму в літературі XIX століття з'являються жіночі персонажі, які не є лише еталонами моральності або ідеалізованими фігурами, але

зображуються як складні особистості з власними переживаннями, почуттями, мотиваціями і конфліктами. Жінки, які стали центральними персонажами в творах реалізму, часто мають соціальні обмеження, внутрішні суперечності та риси, що сприяють їхній боротьбі за місце в суспільстві [12, с. 36].

У романах Стендаля, Флобера, Діккенса та інших письменників, жінки представлені не лише через ідеалізовані образи, а й через дослідження соціальних ролей, які вони займають. Наприклад, в романах Флобера, зокрема у творі «Мадам Боварі», Емма Боварі є класичним образом жінки, що шукає себе поза межами звичного соціального середовища, стикаючись з глибокими моральними і психологічними конфліктами. Її марні спроби вийти за межі «провінційної» реальності і її прагнення до емоційного і соціального «вибуху» створюють складний, реалістичний портрет жінки, яка знаходиться в пошуках ідентичності та розв'язання власних внутрішніх криз [18, с. 56].

У контексті вивчення жіночих образів у літературі доцільно виділити кілька типологічних груп. До першої належать традиційні жіночі ролі — дочки, дружини та матері — що відображають нормативні уявлення патріархального суспільства. Інша група охоплює жінок із маргіналізованим або нестандартним соціальним статусом: вдів, жінок із політичним впливом, вигнанок, утікачок, а також представниць злочинного середовища. Окремої уваги заслуговують персонажі, які порушують гендерні норми, зокрема жінки, що перевдягаються в чоловічий одяг. Такі випадки часто репрезентують трансгресію — як форму протесту чи опору соціальному устрою. У жанрі комедії подібні перевтілення виконують також сценічну функцію, слугуючи популярним театральним прийомом, спрямованим на чоловічу аудиторію, але водночас відкриваючи простір для гри зі статевими ролями.

Щодо зовнішнього образу жінки, він здебільшого представлений в ідеалізованій формі: літературні героїні не лише відповідають естетичним стандартам краси, а й уособлюють усталені культурні ознаки — поведінкові моделі, одяг, а також символічні «жіночі» вміння. У літературі іспанської Золотої доби (Siglo de Oro) спостерігається особлива концентрація

мізогіністичних і сатиричних типажів, що, ймовірно, пов'язано з впливом іудео-християнських цінностей та тогочасного способу життя в Західній Європі.

У XVIII столітті, в добу Просвітництва, література в Іспанії все активніше звертається до аналізу жіночої проблематики. Саме тоді починається процес формування нових моделей жіночності й маскулінності, у якому література відіграє одну з ключових ролей. У центрі дискусій постає питання про необхідність освіти для жінки як умови для її повноцінного виконання соціальних функцій. Таким чином, жінка має стати не лише матір'ю та берегинею домашнього вогнища, а й освіченою, корисною для держави особистістю.

На сцені неокласичного театру розгортаються конфлікти, пов'язані з новим баченням гендерних ролей. Увага авторів зосереджується на таких аспектах, як інтелектуальний потенціал жінок, їх залежність від батьків, братів або чоловіків, прагнення до соціального визнання, участь у вихованні дітей, а також проблеми домашнього насильства і зловживання владою з боку чоловіків. У творах цього періоду простежується активне висвітлення теми дискримінації за статевою ознакою. Просвітники, які виступали за реформи, підкреслювали необхідність змін у становищі жінки, а сентиментальна література того часу відображала ці ідеї на художньому рівні [15, с.156-157].

Зокрема, у драматургії XVIII століття бачимо приклади образів жінок-жертв. Так, у комедії Гаспара Мельчора де Ховельяноса «Благородний злочинець» зображено страждання Лаури від деспотизму чоловіка, маркіза де Монтілья. У п'єсі Рози Марії Гальвес «Егоїст» представлено долю Ненсі та її сина, що потерпають від аморальної поведінки Мілорда Сідні. У творі Вісента Родрігеса Арельяно «Ревнивий Дон Лесмес» Марсела стає жертвою незаконного ув'язнення з боку свого чоловіка. А в трагедії тієї ж Рози Марії Гальвес «Бланка де Россі» йдеться про спробу Аксьйоліно силоміць оволодіти головною героїнею. Усі ці приклади демонструють не лише насильство, але й

прагнення авторів показати необхідність морального і соціального переосмислення жіночої ролі [44, с. 60-65].

Реалістичні образи жінок також відображають соціальні реалії, де жінки змушені адаптуватися до соціальних норм та очікувань. У цьому контексті жінки часто виступають як персонажі, що змушені долати перешкоди на шляху до самореалізації, або ж вони просто «заперечують» традиційні ролі жінок, виражаючи бажання бути більше, ніж те, що їм дозволяє суспільство.

Інтелектуальні та естетичні дискусії, що точилися впродовж XVIII століття по всій Європі, знайшли відгук в іспанському контексті з публікацією промови «На захист жінок» Беніто Херонімо Фейхо-і-Монтенегро (1676–1764), включеної до його монументальної праці «Універсальний критичний театр» (*Teatro Crítico Universal*, 1726–1739). У своїх міркуваннях автор намагався розвінчати поширені уявлення про жіночу неповноцінність, які ґрунтувались на біологічних, анатомічних, релігійних і історичних аргументах. Він виступав за визнання інтелектуального потенціалу жінки та її моральної рівності з чоловіком, водночас сприяючи зростанню літературного інтересу до жіночої тематики та заохочуючи розвиток відповідної драматургії та художньої прози.

У процесі пошуку соціальної моделі, корисної для держави, неокласична комедія пропонує образ ідеальної жінки — зразкової дружини, дбайливої господині дому та матері родини. Водночас формується і модель ідеального чоловіка — відповідального працівника, гідного сина, люблячого батька, поміркованого й справедливого громадянина. Таким чином, гендерна проблематика охоплює не лише переосмислення жіночої ролі, але й сприяє конструюванню нового образу чоловічої ідентичності.

У своїй промові Фейхо-і-Монтенегро з опорою на історичні, філософські та природничі науки переконливо доводить, що жінки не поступаються чоловікам ні в розумових здібностях, ні в моральних якостях. Він наполягає, що оцінювати жінку виключно з погляду фізичних параметрів є недоречним, адже обидві статі мають унікальні й однаково значущі якості. Водночас у його поглядах простежується характерна для епохи суперечність: хоч він і визнає

право жінки на повагу та освіту, однак не заперечує традиційного уявлення про її підлегле становище, яке розглядається як наслідок первородного гріха.

Фейхо-і-Монтенегро та його послідовники неодноразово порушували думку, що відсутність жінок у публічному житті й освітньому просторі була результатом свідомої політики чоловічого домінування, яка спрямовувала жінок до домашньої ізоляції та утримувала в стані неосвіченості. Саме тому вони виступали за необхідність освітньої реформи, яка дозволила б жінкам повноцінно реалізовувати себе в межах визначеної соціальної ролі.

Подальші інтелектуальні дискусії про роль жінки в суспільстві розвивали такі діячі, як Кампоманес, Ховельянос, Клавіхо і Фахардо, Кабаррус, Амар і Бурбон, Кадальсо та інші. Вони формували нові уявлення про жіночий світ, описували звичаї, моделі поведінки, соціальні обов'язки жінки і чоловіка, що знайшло відображення на сцені неокласичного театру, який став простором осмислення та трансформації гендерних парадигм свого часу [48].

У творі «Книга хорошої любові» (*Libro del Buen Amor*), автором якого є Хуан Руїс (1284–1351), представлено різноманітну типологію жіночих образів, що відображають багатогранність жіночого світу в середньовічному суспільстві.

- Жінка як об'єкт — у цьому випадку жінка зображена через призму порад Дона Амора, який акцентує увагу на тілесності та еротичній привабливості. Оцінка жінки, зокрема, її привабливість і значення в сюжеті, визначається її соціальним становищем.
- Заміжня жінка — постає як особа з власною волею, яка, хоча й визнається автором, однак подається у негативному світлі через її відмову брати участь у позашлюбних стосунках, що суперечить уявленням «вільного кохання», які розвиває автор.
- Черниці — є рідкісним прикладом позитивного образу, попри їхню аскетичну натуру та відмову від тілесної любові. Хуан Руїс з повагою змальовує їх почуття, надаючи їм певної моральної глибини.

- Селянки — представниці нижчого соціального прошарку, яких не розглядають як об'єкт любовного захоплення. Проте вони виявляють активність і навіть перевагу над чоловіками у прагненні досягти бажаного.
- Звідниці — ці персонажі зазнають значної трансформації в межах твору: від простих посередниць у любовних інтригах вони еволюціонують до повноцінних персонажів, які заслуговують на довіру головних героїв. Їх змальовано як особистостей із власним характером і життєвими принципами [39, с. 468] .

Одним із найвиразніших прикладів літературного втілення ідеї жіночого служіння родині є твір «Ідеальна дружина» Фрая Луїса де Леона (1528–1591). Основні положення цього тексту, що мають витоки у праці Хуана Луїса Віваса «*De institutione foeminae christianaе*», ґрунтуються на стереотипному уявленні про жінку як джерело моральної небезпеки. У цьому контексті автор формує настанови, згідно з якими чоловік покликаний виховувати жінку так, щоб вона відповідала встановленим нормам поведінки. Життєвий простір жінки обмежується домом — саме в цій приватній сфері, біля родинного вогнища, вона має реалізовувати свій обов'язок, сприяючи добробуту родини, а опосередковано — і держави. Участь жінки в публічному житті не передбачалася, а прояв інтелектуальних здібностей у кінці XVI століття сприймався як недоречний або навіть небажаний [48].

Сатиричні образи жінок в літературі виникають як відповідь на соціальні та культурні стереотипи, що обмежують жіночу свободу, і служать способом критикувати або висміювати ці стереотипи. Сатира є потужним інструментом для виявлення несправедливостей та нерівноправності в суспільстві, і образи жінок у сатиричних творах часто виступають як комічні або карикатурні, висвітлюючи недоліки жіночих ролей або ж самих соціальних структур [9, с. 97].

У літературі XVIII–XIX століть сатиричні образи жінок часто пов'язані з поширеними стереотипами, такими як кокетство, легковажність, чи навіть інфантильність. У багатьох сатиричних творах жінка постає як персонаж, який

піддається соціальним або особистим слабкостям, таким як надмірна залежність від чоловіка, прагнення до матеріальних благ чи поверхневих зовнішніх ознак. Такі образи часто висміюються через перебільшення їхніх вад, що дозволяє автору сатирично ставити під сумнів соціальні норми і «жіночі» ролі в суспільстві [12, с. 48].

Відомий сатиричний письменник Джонатан Свіфт у своїй сатирі «Подорожі Гуллівера» створює образи жінок, які показують їхні вади через іронічний контекст, піднімаючи питання про роль жінки в соціумі, а також критикуючи жіночі стереотипи. Свіфт використовує образи карикатурних жінок для висміювання соціальних ролей і суспільних очікувань, які обмежують свободу особистості [24, с. 47].

У творах Мольєра, таких як «Тартюф», жінки часто виступають як персонажі, що піддаються маніпуляціям або стають жертвами соціальних і моральних обмежень. Тартюф, який використовує релігійний фанатизм для маніпулювання жінками, є чудовим прикладом сатиричного зображення образу жінки, яка піддається обману і залежить від чоловічої влади, але через це смішно і сумно виставляється на посміховисько. Сатиричні образи жінок часто вказують на їхню соціальну уязвимість і відсутність справжньої свободи у виборі, акцентуючи на порушеннях норм і соціальних стереотипах, які обмежують їхній потенціал і можливості. Зокрема, такі образи підкреслюють проблеми залежності від чоловіків, соціального статусу і стереотипів, що нав'язуються жінкам як суспільними, так і культурними структурами [30, с. 73].

Марк Вітс пропонує типологію сюжетних ситуацій, у межах яких література — зокрема Нова комедія — репрезентує жіночих персонажів. Він розрізняє два основні типи: перший — це ситуації, у яких жінка зображується як залежна від активної присутності чоловічих персонажів, що відіграють провідну роль у розвитку подій; другий — ситуації відносної жіночої автономії, які, втім, мають переважно винятковий і тимчасовий характер. Такі випадки зазвичай зумовлені відсутністю чоловіків — через їхню смерть, фізичну

слабкість або моральну деградацію (наприклад, зраду чи відмову від обов'язків). [50, с. 53].

Окремий сатиричний жанр - це фабліо. Фабліо — це жанр середньовічної французької літератури, який часто висвітлював жіночі образи крізь призму гумору, сатири та іронії. Жінки у фабліо зазвичай зображувалися як хитрі, винахідливі, а іноді й підступні героїні. Ці образи відображали ставлення до жінок у середньовічному суспільстві, часто з антифеміністичним забарвленням.

У багатьох фабліо жінки зображені як винахідливі та спритні, здатні обдурити своїх чоловіків. Наприклад, у фабліо «Селянин-лікар» дружина селянина мстить чоловіку за побої, переконуючи королівського посланця, що її чоловік — лікар, який лікує лише після побиття. Це підкреслює її кмітливість і здатність маніпулювати ситуацією.

Одним із найпоширеніших сюжетів є історії про жіночу невірність. Наприклад, у багатьох фабліо дружини приймають коханців (часто священиків) під час відсутності чоловіків. Коли їх викривають, вони знаходять способи виправдатися або навіть покарати чоловіка за ревності.

Під впливом клерикальної літератури жінок часто зображували як джерело спокус і гріхів. Такі твори висміювали подвійні стандарти моралі: жінок звинувачували у гріховності, тоді як духовенство саме порушувало свої заповіді.

Жінки в міській літературі відрізнялися від ідеалізованих дам лицарської поезії. Вони були більш реалістичними: сварливими, прагматичними та хитрими. Наприклад, у фабліо «Три злодії» жінка використовує свою дотепність для досягнення мети.

«Селянин-лікар» — дружина обманює королівського посланця, щоб помститися своєму чоловіку.

«Про ревнивого чоловіка» — дружина знаходить хитрий спосіб уникнути покарання за невірність.

«Млин і монахи» — жінка використовує свою привабливість для отримання вигоди від монахів.

Жіночі образи у фабліо були різноманітними: від негативних стереотипів до героїнь із симпатією до їхньої винахідливості. Цей жанр не лише розважав, але й відображав соціальні норми та конфлікти того часу [46].

Реалістичні та сатиричні образи жінок у літературі відображають глибокі соціальні, культурні та психологічні процеси, що відбувалися в різних епохах. Реалістичні образи зосереджуються на жіночих проблемах і внутрішніх конфліктах, що виникають у результаті соціальних обмежень і боротьби за самореалізацію. Сатиричні жінки, в свою чергу, висвітлюють несправедливість і критичні стереотипи, з якими жінки стикаються в суспільстві. Образи жінок у цих напрямках служать важливими інструментами літературної критики, що дозволяють глибше зрозуміти соціальні норми і динаміку суспільних відносин через жіночі фігури.

Висновок до розділу II

Отже, ідеал Прекрасної Дами, що виник в контексті куртуазної культури, став основою для численних поетичних творів цього періоду. Образ ідеальної жінки в куртуазній поезії був змальований як символ шляхетності, духовної чистоти і фізичної краси. Вона була об'єктом поклоніння для лицарів, відображаючи високі моральні та естетичні ідеали, які домінували в середньовічній культурі. Прекрасна Дама у куртуазній поезії стала не лише об'єктом романтичного захоплення, але й символом моральної виразності та досконалості. Поети-трубадури намагалися зобразити її як недосяжну, але в той же час близьку до серця, створюючи образ жінки, що надихає на шляхетні вчинки та високе служіння.

Водночас, середньовічна поезія також відображала більш реалістичні й сатиричні образи жінок, які часто виступали як контраргумент до ідеалізованих уявлень. Реалістичні образи зображували жінок як частину реального соціального середовища, підкреслюючи їхню складність, суперечливість і соціальні обмеження. У цих образах часто відображались внутрішні конфлікти, боротьба за самореалізацію та прагнення до свободи в межах суворих соціальних і моральних норм того часу. Сатиричні жінки, натомість, використовувались як засіб критики суспільних уявлень і стереотипів. Вони висміювались за їхню залежність від чоловіків, за поверхневі прагнення до матеріального збагачення або за їхню суб'єктність до соціальних маніпуляцій. Через перебільшення жіночих недоліків, ці образи служили для авторів засобом висвітлення недосконалості соціальних відносин і чоловічих уявлень про жінок.

Типологія образів жінок у середньовічній поезії свідчить про широкий спектр культурних уявлень і ставлень до жіночої природи в різні етапи середньовіччя. Від ідеалізованої Прекрасної Дами, яка оспівується в куртуазній поезії, до реалістичних і сатиричних образів, що піддаються критиці та

висміюванню, ці образи відображають складний соціальний і психологічний контекст епохи. Водночас, розглянуті образи жінок допомагають розкрити культурні і соціальні норми того часу, а також їхній розвиток і зміни в контексті соціально-політичних та культурних трансформацій.

ВИСНОВКИ

У першому розділі було здійснено аналіз образу жінки в середньовічній поезії в контексті історико-культурного середовища. Перш за все, соціальний статус і роль жінки в середньовічному суспільстві демонструють значну залежність від чоловіків, обмеження прав і можливостей жінок у різних сферах життя. Жінка сприймалася як підлегла і підкорена фігура в патріархальному суспільстві, її місце часто зводилося до домашнього господарства, а її роль у суспільному житті була мінімальною. Літературні традиції того часу відображають ці соціальні реалії, зокрема в куртуазній поезії, де ідеалізовані образи жінок були зафіксовані в рамках певних жанрів і стилів. Важливою особливістю середньовічної поезії є також вплив релігійних уявлень, зокрема християнської теології, що формувала уявлення про жінку як про об'єкт спокуси або моральної чистоти.

Другий розділ був присвячений типології образів жінки в середньовічній поезії, зокрема аналізу ідеального образу дами в куртуазній літературі, а також реалістичних і сатиричних образів. Образ ідеальної дами, сформований в куртуазній поезії, виступає як символ краси, шляхетності та духовної чистоти, що має велике значення для куртуазної культури і літератури середньовіччя. Ідеалізований жіночий образ у цьому контексті був недосяжним, але водночас надихав на шляхетні вчинки і любов, вільну від соціальних обмежень.

Водночас, реалістичні та сатиричні образи жінок показують складність жіночої природи і відображають критику соціальних і культурних стереотипів. Реалістичні образи розкривають внутрішні конфлікти та соціальні обмеження жінок, тоді як сатиричні образи висміюють їхні слабкості, залежність від чоловіків і соціальні обмеження. Важливим є те, що такі образи відображають не лише ставлення до жінок, а й соціальні процеси та зміни в середньовічному суспільстві, де роль жінки поступово змінювалася, і виникала потреба в нових уявленнях про жіночу гідність та права.

Однією з перспектив є поглиблене використання міждисциплінарних методів, зокрема в поєднанні літературознавства з історією, соціологією, феміністськими та культурологічними дослідженнями. Це дозволить не тільки глибше зрозуміти соціальні, культурні і релігійні контексти створення образу жінки в середньовічній поезії, а й оцінити його еволюцію в рамках загальних змін, що відбувалися в суспільстві. Розширення дослідження не лише на чоловічі, а й на жіночі голоси в середньовічній поезії може дати нові перспективи для розуміння місця жінки в літературі. Такі дослідження можуть включати аналіз жіночих авторок того періоду, а також роль жінок як пасивних або активних учасників літературного процесу. Вивчення їхніх творів дозволить глибше оцінити не тільки жіночий погляд на власну роль у суспільстві, а й зміни в літературних традиціях, пов'язаних із жіночим голосом.

Куртуазна поезія, яка оспівує ідеал Прекрасної Дами, залишає відкритими багато питань щодо соціальних і психологічних аспектів сприйняття жінки в середньовіччі. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть допомогти розкрити більше нюансів щодо того, як уявлення про жіночий ідеал взаємодіяли з реальністю середньовічного суспільства, а також як ці образи трансформувались під впливом соціальних змін. Вивчення того, як образ жінки використовувався як культурний і соціальний код у середньовічних текстах, відкриває нові перспективи для розуміння відносин між статями, а також між інтелектуальними, релігійними та соціальними групами того часу. Текстова інтерпретація образів жінок у рамках специфічних культурних кодів може допомогти з'ясувати, як ці уявлення впливали на суспільну свідомість середньовіччя.

Використання феміністських та постколоніальних методів аналізу виведе нові перспективи для дослідження жіночих образів у середньовічній поезії. Ці підходи дозволять не лише вивчати роль жінки в літературі, а й з'ясувати, як ці образи взаємодіяли з іншими системами влади та ідеологіями того часу. Загалом, перспективи дослідження образу жінки в середньовічній поезії є багатими і різноманітними. Це поле наукових досліджень продовжує

розвиватися і збагачуватись новими підходами, що дозволяють глибше і точніше зрозуміти роль жінки в культурі, літературі та суспільстві середньовіччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башинська Л. В. Жінка в домашніх турботах: за творами авторів XIV–XV століття. Наукові записки. 2010. Т. 27. С. 63–71.
2. Бикадилова Т. Жінка від античності до сучасності. URL: https://news.informer.od.ua/zhinka_u_riznyh_epohah (дата звернення: 12.04.2025).
3. Борисова В. І., Баранова Л. М. Основи римського права: підручник. Харків: Право, 2008. 226 с.
4. Буряк Г. Образ жінки в біблійній літературі мудрості: на основі книги Приповідок, Проповідника, Сираха. 2019. С. 74.
5. Вовк В. М. «Жіноче питання» у римському праві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 1–9.
6. Воротняк І. Сімейне життя ісландських жінок в епоху вікінгів (І). Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія. 2023. С. 159–170.
7. Гнатенко К. І. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Філологічні науки. 2016. № 1. С. 59–64.
8. Жорнокуй У. В. Полюсність еротично-танатологічного концепту в українській літературі. Наукові записки. 2012. № 42. С. 74–77.
9. Калюжний Р. А., Вовк В. М. Римське приватне право: підручник. Київ: Леся, 2014. 240 с.
10. Кісь О. Українські жінки у горнилі модернізації. Інститут народознавства НАН України. 2016. 304 с.
11. Кравець В. Проблеми міжстатевих та шлюбно-сімейних стосунків у античній Греції. Україна – Європа – Світ. Серія «Історія, міжнародні відносини». 2013. Вип. 12. С. 78–88.

12. Кравець В. Особливості ставлення до сексуальності та кохання у середньовічній Європі та Київській Русі: порівняльний аспект. Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. 2017. № 19. С. 359–367.
13. Кришмарел В. Релігійні чинники в осмисленні феномена любові в добу Середньовіччя та сучасності. Наукові записки. 2009. № 1. С. 139–150.
14. Кучеренко А. В. Куртуазна культура у гендерному вимірі: творчість жінок-трубадурів. 2022. С. 75.
15. Кушнір А. О. Жінка як суб'єкт художньої оповіді та іспанське суспільство: соціальні ролі в діяхронічному аспекті. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2016. № 22. С. 155–159.
16. Левицький О. І. Про сімейні відносини в Південно-Західній Русі в XVI—XVII століттях. Русская старина. 1880. Листопад. С. 553.
17. Левицький О. І. Риси сімейного побуту Південно-Західної Русі в XVI—XVII ст. Київ, 1909. С. 62.
18. Маланюк-Рибак О. Жінка в історії: навчальна хрестоматія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 336 с.
19. Малютіна І. П. Категорія «жінка» у публічному і приватному праві Стародавнього Риму. Юридична наука. 2013. № 3. С. 28–34.
20. Махній М. Психея: між Еросом і Логосом. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2013. 416 с.
21. Мельник М. М. Образ жінки в англійській літературі XXI століття: гендерний, концептуальний і перекладознавчий аспекти. 2021. С. 83–101.
22. Наливайко Д. С. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 488 с.
23. Олешко С., Біла О. Історичний ракурс уявлень про жінку в різні епохи. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Гендерні дослідження». 2016. Вип. 2. С. 141–146.

24. Пасічник Г. П. Особливості лексико-семантичної репрезентації художнього концепту “пейзаж” (на матеріалі роману “The Invisible Man” Г. Веллса). Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. 2007. № 586. С. 131–137.
25. Петренко І. Жінки в історії України. Київ : АГРАФ ГРУП, 2014. 24 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/interior.pdf>
26. Пітерська О. В. Художній образ у сучасному науковому дискурсі. Філологічні науки. 2020. № 32. С. 49–53.
27. Покуль О. Еволюція образу жінки-берегині у вимірі української постмодерної культури. Вісник ЛНАМ. 2016. № 29. С. 130–139.
28. Свенціцька І. Жінка в ранньому християнстві. У: Жінка в стародавньому світі. Москва : Наука, 1995. 275 с.
29. Сизова К. Л. Типологія портрета героя художньої прози : дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 1995. 152 с.
30. Сириця Г. С. Мова портрету в романах : дис. ... канд. філол. наук. Москва, 1986. 34 с.
31. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів, 1939. С. 86.
32. Смольницька О. О. Відтворення прийомів чорного гумору в українському перекладі: на прикладі вірша Джонатана Свіфта “Death and Daphne”. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки. 2017. Вип. XIII. С. 210–217.
33. Соболь О. Суспільно-політичне становище жінки в епоху Європейського Середньовіччя. Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. 2012. Вип. 15. С. 112–119.
34. Соболь О. Суспільно-політичне становище жінки в епоху європейського середньовіччя. Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. 2012. Вип. 16. С. 112–119.
35. Соць В., Мартинчук І. Формування ідеалу жіночої краси в середні віки. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2017. Т. 1, № 9. С. 16–19.

36. Трош С. Еволюція гендерного дискурсу в британській поезії кінця XVII – початку XVIII ст. Іноземна філологія. 2016. Вип. 129. С. 99–100.
37. Туренко В. Е. Ніжність як атрибут романтичної культури любові: специфіка та особливості прояву. Українські культурологічні студії. 2019. № 2(5). С. 47–51.
38. Черняхівська В. В. Історичний досвід становлення української моделі гендерного паритету. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. URL: www.dy.nayka.com.ua
39. Alborg J. L. Historia de la Literatura Española. Tomo I (Edad Media y Renacimiento). 2^a ed. Madrid : Gredos, 1970. 1080 p.
40. Austen J. The Complete Novels. London : CRW Publishing Limited, 2011. 720 p.
41. Bernard A. Guerre et Violence dans la Grèce Antique. Paris : Hachette Littératures, 1999. 452 p.
42. Best D. Gender stereotypes. In: Ember C. R., Ember M. (Eds.). Encyclopedia of sex and gender: Men and women in the world's cultures. New York, 2003. P. 11–23.
43. Connell R. Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics. Sydney : Allen & Unwin; Cambridge : Polity Press; Stanford : Stanford University Press, 1987. 151 p.
44. Martínez-López M. La imagen de la mujer en la literatura española del siglo XVIII. Paradigmas de género en la comedia neoclásica. Anagnórisis: Revista de investigación teatral. 2010. N° 1. P. 59–86.
45. Martyniuk A. P. Constructing Gender in the English-speaking Discourse. Constant, 2004. 292 p.
46. Miska literatura [Електронний ресурс] // MegaLib.com.ua. – Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/7567_Lekciya_6_Miska_literatura.html (дата звернення: 9.04.2025)

47. McConnell-Ginet S. Intonation in a Man's World. In: Thorne B., Kramarae C., Henley N. (Eds.). *Language, Gender and Society*. Rowley, MA : Newbury House Publications, 1983. 330 p.
48. Villalba E. La imagen de la mujer en la literatura y pintura del Siglo de Oro [Электронный ресурс]. URL: http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/12366/imagen_villalba_AEIHМ_2002.pdf?sequence=1 (дата звернення: 12.04.2025).
49. Villalba E. La imagen de la mujer en la literatura y pintura del Siglo de Oro [Электронный ресурс]. URL: http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/12366/imagen_villalba_AEIHМ_2002.pdf?sequence=1 (дата звернення: 12.04.2025).
50. Zavala I. M. Breve historia feminista de la literatura española (en lengua castellana). Tomo 2. Madrid : Anthropos Editorial, 1995. 332 p.